

УДК 902

ISSN 2545-4528 (печатено)
ISSN 2545-4536 (електронски)

археолошк **И**НФОРМАТОР

стручно списание од областа на археологијата

број 3

АРХЕОЛОШКИ ИНФОРМАТОР 3 (2019)

Издавач
ЗГ МЕНЕЛАЈ - Прилеп

лектор на македонски
Виолета Крстеска

Уреднички одбор

превод на англиски
Ѓурѓица Илиева (Ѓ.И.)
Александар Мургоски (А.М.)
Дејан Ѓорѓиевски (Д.Ѓ.)
Ирена Теодора Весевска (И.Т.В.)
Слободан Стојкоски (С.С.)

(главен уредник)

Елица МАНЕВА

Филозофски факултет - Универзитет св. Кирил и
Методиј - Скопје

(членови)

Бошко Ангеловски

ЈНУ Институт за старословенска култура - Прилеп

тираж
100

Зоран Рујак

НУ Завод за заштита на спомениците на културата и
музеј Струмица

печати
и-Принт Прилеп

Орданче Петров

ЈНУ Институт за старословенска култура - Прилеп

достапно на
www.informator.com.mk

Александар Мургоски

ЗГ Менелај - Прилеп

адреса на редакција: ул. Павел Шатев, 34 - Прилеп,
Република Македонија
инт. страна www.menelaj.mk, www.informator.com.mk
електронска пошта: arheoloski@informator.com.mk

Технички уредник и компјутерска обработка

Орданче Петров, Александар Мургоски

This volume of the Journal is financially supported by
the Annual program of the Ministry of Culture of the
Republic of Macedonia for 2019

UDK 902

ISSN 2545-4528 (print)
ISSN 2545-4536 (online)

arheološk*i* NFORMATOR

Academic Journal of Archaeology

volume 3

ARHEOLOŠKI INFORMATOR 3 (2019)

Publisher
NGO MENELAJ - PRILEP

Macedonian proofreading
Violeta Krsteska

Editorial Board

Translation in English

(Editor-in-chief)

Elica Maneva

Faculty of Philosophy - University of sts. Cyril and
Methodius - Skopje

Djurdjica Ilieva,

Aleksandar Murgoski

Dejan Gjorgjievski

Irena Teodora Vesevska

Slobodan Stojkoski

(editors)

Boško Angelovski

PRI Institute of Old Slavic Culture - Prilep

copies

100

Zoran Rujak

NI Institute for Protection of Monuments of Culture and
Museum - Strumica

printed by

i-Print Prilep

Ordanče Petrov

PRI Institute of Old Slavic Culture - Prilep

available on

www.informator.com.mk

Aleksandar Murgoski

NGO Menelaj - Prilep

redaction adress: Pavel Satev, 34 - Prilep,

Republic of Macedonia

web-site: www.menelaj.mk, www.informator.com.mk

e-mail: arheoloski@informator.com.mk

Technical editor and computer layout

Ordance Petrov, Aleksandar Murgoski

This volume of the Journal is financially supported by
the Annual program of the Ministry of Culture of the
Republic of Macedonia for 2019

СОДРЖИНА

археолошки ископувања

ПОПОВ НОС, с. ЧАНИШТЕ, МАРИОВО А. Миткоски	7
ЛОК. „ГРАДИШТЕ“, СЕЛО. МЛАДО НАГОРИЧИНО Д. Ѓорѓиевски	17
НЕКРОПОЛИ НА ЛОКАЛИТЕТОТ КУКУЛ КАЈ ПРИЛЕП А. Миткоски и Д. Темелкоски	27
СКУПИ, КОМПЛЕКС ГРАДСКА ВИЛА (VILLA URBANA) - БАЗИЛИКА СО КРСТИЛИНИЦА Л. Јованова	37
СКУПИ - КОМПЛЕКС ТЕРМА- БАЗИЛИКА СО АТРИУМ М. Ончевска Тодоровска	47
„ПЕЈЧИНОВЦИ“ ВО ВАРОШ - ОХРИД Б. Таневски	57
АРХЕОЛОШКИ ЛОКАЛИТЕТ ПАВЛА ЧУКА А. Јакимоски и Д. Темелкоски	63
МАНАСТИРОТ СВЕТИ ЈОВАН ПРЕТЕЧА О. Петров, В. Бриловски и С. Стојкоски	75
ХУСЕИН-ШАХ ЏАМИЈА С. Ивановска Велкоска	89
КОЈА КАДИ ЏАМИЈА- БИТОЛА С. Стојкоски	101

CONTENT

archaeological excavations

POPOV NOS SITE, v. ČANIŠTE, MARIOVO A. Mitskoski	15
THE GRADIŠTE SITE, VILLAGE OF MLADO NAGORIČINO D. Gjorgjievski	25
NECROPOLI AT THE KUKUL SITE NEAR PRILEP A. Mitkoski and D. Temelkoski	36
SCUPI, COMPLEX CITY VILLA (VILLA URBANA) - BASILICA WITH BAPTISTERY L. Jovanova	46
SCUPI - THERMAE-ATRIUM BASILICA COMPLEX M. Ončevska Todorovska	56
PEJČINOVCI IN VAROŠ - OHRID B. Tanevski	62
ARCHEOLOGICAL SITE PAVLA ČUKA A. Jakimoski and D. Temelkoski	74
MONASTERY ST JOHN PRETEČA O. Petrov, W. Brillowski and S. Stojkoski	87
HUSSAIN SHAH PASHA MOSQUE S. Ivanovska Velkoska	100
KOJA KADI MOSQUE-BITOLA S. Stojkoski	110

конзервација и реставрација

БАРГАЛА, ГОРЕН КОЗЈАК 111
Т. Нацев

АРХЕОЛОШКИ ЛОКАЛИТЕТ ТРЕШТЕНА СТЕНА, 121
С. МАНАСТИР МАРИОВО
Г. Стојаноски

вариа

ЈУДАИСТИЧКИ СИМБОЛИ НА СРЕДНОВЕКОВНИ 129
КЕРАМИЧКИ САДОВИ ОД СКУПИ И
СКОПСКО КАЛЕ
Е. Манева

ЈАВАЧ НИЗ ВРЕМЕТО? 143
ОСВРТ НА АМУЛЕТИТЕ ОД ТИПОТ „МАСКА –
ЈАВАЧ“ НАЈДЕНИ ВО ДАТИРАНИ ЦЕЛИНИ
Д. Ѓорѓиевски

ѝприкази

СКОПЈЕ. ОСУМ МИЛЕНИУМИ НА ЖИВОТ, 149
КУЛТУРА И СОЗДАВАЊЕ
С. Коруновски

ТАОР : РАНОВИЗАНТИСКО УТВРДУВАЊЕ И 159
НАСЕЛБА ОД ПРАИСТОРИЈАТА ДО СРЕДНИОТ ВЕК
Е. Манева

РАНОХРИСТИЈАНСКА АРХИТЕКТУРА ВО 165
ИСТОЧНИТЕ ОБЛАСТИ НА РЕПУБЛИКА
МАКЕДОНИЈА
И. Теодора Весевска

музеологија 169

ЛАПИДАРИУМ. НУ ЗАВОД И МУЗЕЈ – ПРИЛЕП 175
О. Јандреска

ИЗЛОЖБАТА „СКОПСКИ МАТЕРИЈАЛНИ И
ДУХОВНИ ПРОБЛЕМОЦИ“
Д. Живкова и И. Кузманоски

conservation and restoration

120 BARGALA, GOREN KOZJAK
T. Nacev

127 ARCHAEOLOGICAL SITE TREŠTENA STENA,
VILLAGE OF MANASTIR, MARIOVO
G. Stojanoski

varia

142 SYMBOLS OF JUDAISM ON MEDIEVAL CERAMIC
VESSELS FROM SKUPI AND
THE SKOPJE FORTRESS
E. Maneva

148 A TIME RIDER?1
AN OVERVIEW OF THE RIDER MASK TYPE OF
AMULETS FOUND IN DATED CONTEXT
D. Gjorgjievski

reviews

157 SKOPJE. EIGHT MILLENNIA OF LIFE, CULTURE AND
CREATION
S. Korunovski

163 TAOR : EARLY BYZANTINE FORTIFICATION AND
SETTLEMENT FROM PREHISTORY TO MIDDLE AGES
E. Maneva

167 EARLY CHRISTIAN ARCHITECTURE FROM
EASTERN PARTS OF THE REPUBLIC OF
MACEDONIA
I. Teodora Vesevska

174 museology

LAPIDARIUM. NI BUREAU AND MUSEUM – PRILEP
180 O. Jandreska

THE MATERIAL AND SPIRITUAL SPARKS OF SKOPJE
EXHIBITION
D. Živkova and I. Kuzmanoski

Слободан СТОЈКОСКИ

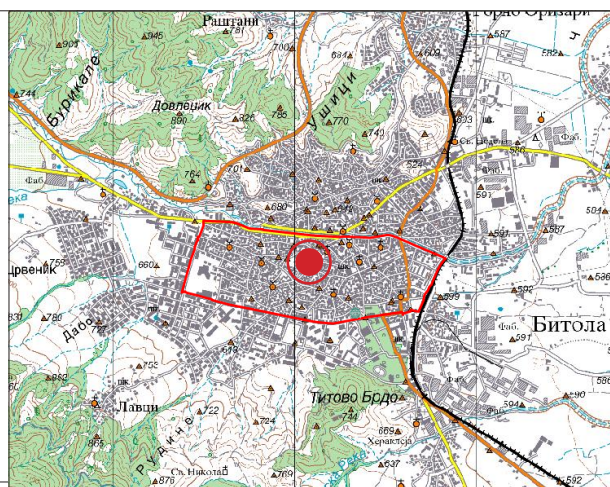
Slobodan STOJKOSKI

ИЗВЕШТАЈ ОД АРХЕОЛОШКИ НАДЗОР ПРИ
ИЗВЕДБА НА КОНЗЕРВАТОРСКИ ИСТРАЖУВАЊА
НА КОЌА КАДИ ЏАМИЈА- БИТОЛА

REPORT FROM ARCHAEOLOGY SUPERVISION DURING
THE CONSERVATION RESEARCH OF
KOJA KADI MOSQUE-BITOLA

УДК 7.025.4/.5:28-523.4(497.774)

НИ Завод и музеј - Битола
slobodanstojkoski@yahoo.com

Во рамки на проектот „Истражувачки работи и изготвување на конзерваторски проект за архитектурата и ѕидното сликарство на Коџа Ахмед Ефенди џамија во Битола“ е извршено сондирање на теренот со цел утврдување на постари фази на објектот, дефинирање на темелите, вид на градба, како и пронаоѓање на евентуални постари културни слоеви. Сондирањето е направено во временски период од десет работни дена со екипа од тројца општи работници, еден археолог и еден архитект.

Коџа Ахмед Ефенди или Коџа Кади џамија во Битола е заштитено културно добро со реш. бр. 84 од 14.03.1978г.; ЦР. на РЗЗСК Скопје бр. 294. Се наоѓа на улицата Кузман Јосифовски – Питу бр. 30, на КП 5947/1, КО Центар 1 во близината на Јени амам и Дрвен Пазар за коишто се смета дека се дел од комплексот, сметајќи го и фолклорни-

Within the project “Research work and preparation of a conservation project for the architecture and wall painting of Koja Ahmed Efendi Mosque in Bitola” a field excavation was conducted to determine older phases of the building, define foundations, type of construction and exploring eventually older cultural horizons. The excavation digs were made in a time period of 10 work days with a team of 3 labour workers, one archaeologist and one architect.

Koja Ahmed Efendi or Koja Kadi Mosque in Bitola is a protected cultural heritage with the ruling No. 84 from 14.03.1978, CR of RZZSK Skopje No. 294. It is located on Kuzman Josifovski-Pitu no. 30, KP 5947/1, KO Centar 1, in close range to “Jeni Amam” and “Drven Pazar” which are considered part of the cultural complex, also with the folklore building on “Straso Pindzur No. 3” (Makrievska 2019, 3). It was

Ил. 1 - Изглед на џамијата
од надвор

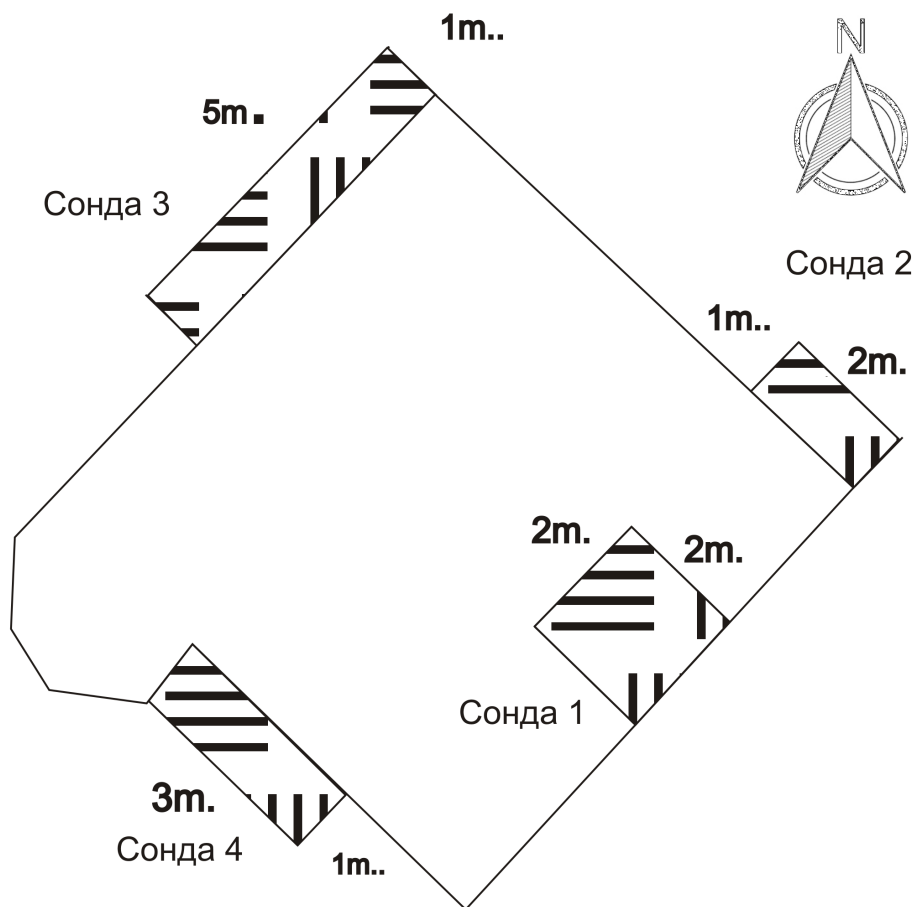
Fig. 1 - Site and dig placing

от објект на ул.Страшо Пинџур бр. 3(Макриевска 2019). Изградена е во 936 според Хиџра или 1529г. година од судијата Ахмед Ефенди (Mihajlovski 2007). Од објектите во непосредна близина на некогашниот комплекс (џамија, медреса и мезарлик), денес постои само џамијата. Скромната џамиска градба е со правоаголен молитвен простор од 8,80 м x 8,50 м, со покрив на две води, со полигонално минаре на југозападната страна и со влез од северозападната страна. Градена е во *opus cloissone*, додека минарето е од правилно делкани камени блокови, чие шерефе е обликувано со полна тула. Констатирано е сидно сликарство кај влезот на северозападната фасада, како и фрагменти околу прозорските отвори во молитвениот простор. Коџа Ахмед Ефенди џамија е со скромни димензии и ги поседува карактеристиките на битолските џамии во духот на класичниот стил на отоманската архитектура.

Направени се 4 сондирања во определе-

built in the year 936 according to Hijra or 1529 by the judge Ahmed Efendi (Mihajlovski 2007, 359). From the near buildings of the old mosque complex (mosque, medresa and mezarlik) today there is only the mosque. The humble mosque construction is with a rectangular praying area 8.80m.x 8.50m. with a hipped roof and a polygonal minaret on the southwest side and an entrance from the northwest side. It is built in *opus cloissone*, the minaret is built with stone blocks while its serefe is decorated with bricks. Wall painting was found at the entrance on the northwest façade and around the window openings in the pray area. Koja Ahmed Efendi Mosque is with humble dimensions and owns the characteristics of Bitola mosques in the spirit of the classical style of Ottoman architecture. period)

There were 4 excavation digs made in forms dictated by the terrain and needs off the project for conservation research of the holly building. Field landmark of the research was appointed R1, on the

Ил. 2 - Местоположба на сондиите

Fig. 2 - Site and dig placing

ни форми, диктирани од теренот и потребите на проектот за конзерваторски истражувања на сакралниот објект. Теренски репер на овие истражувања е определен P1 на прагот на сегашниот влез на џамијата, на северниот агол на објектот. Бидејќи немавме катастарски податоци за апсолутната кота се започна од нулта точка, односно P1=0,00м. Сондите се со следните димензии:

Сонда бр1.: 2м x 2м (внатрешност на џамијата покрај самиот михраб). Почетна кота -0.03м, под од шестаголни тули -0.07м, ниво од глинеста земја -0.43м, завршно ниво -0.61м. Сонда бр 2: 2м x 1м (надворешност на џамијата источен агол). Почетна кота -0.06м, ниво на калдрма -0.39м, ниво на плочи (ниво на користење) -0.61м, завршно ниво -0.69м. Сонда бр 3: 5м x 1м (надворешно од северен агол на џамијата покрај сидот, односно до крајот на централниот влез на џамијата). Почетно ниво -0.03м, прво ниво на малтер -0.35м, малтерен

doorstep of the current entrance of the mosque at its northern corner. Because we didn't have absolute field survey points we started from zero point, regarding R1=0.00m. The digs are with the current dimensions: Dig 1: 2m. x 2m.(inside the mosque by the mihrab). Starting point -0.03m., floor from hexagonal bricks at -0.07m., finishing level -0.61m. Dig 2: 2m.x1m. (outside the mosque, east corner) Starting point -0.06m, level of paving stone -0.39m., level of plate stone(level of use) -0.61m., ending level 0.69m. Dig 3: 5m.x1m.(outside the mosque from the north angle of mosque to the central entrance of the mosque). Starting point -0.03, first level of malter -0.35m., malter print from a wall -0.45m., second level of malter -0.62m., wall between two entrances +0.04m., first level of malter in front of central entrance -0.20m., second (lower) level of malter in front of central entrance -0.60m., level of fine plaster next to wall -0.24m., doorstep of central

отисок од сид -0.45м, второ ниво малтер -0.62м, сид меѓу два влез +0.04м, прво ниво на малтер пред централен влез -0.20м, второ(пониско) ниво на малтер пред централен влез -0.60м, ниво на фин малтер покрај сид -0.24, праг на централен влез -0.09м, завршна кота -0.62м(ниво од малтер). Сонда бр 4: 3м x 1м (надворешно покрај југоисточниот сид на минарето и покрај југозападниот сид на џамијата). Почетна кота -0.16м, Ниво на темелно цокле на минаре -1.02м, ниво на темелно цокле на наос -1.09м, кота на завршеток на темел на минаре -1.84м, кота на завршеток на темел на наос -2.00м.

Стратиграфските факти ни определуваат два основни слоеви со два културни хоризонти. Првиот слој кореспондира со 19-20 век, додека вториот слој е од 16 до 19 век. Културните хоризонти се потврдени со наоди, фрагменти садова керамика, фрагменти стакло, остеолошки материјал и метал.

Нивото на првиот стратиграфски сегмент варира од 0,00м до -0,35 м длабочина. Се работи за период на реновирање на џамијата (најверојатно крај на 19 или почеток на 20в.), откриени се остатоци од градежен шут, фрагменти садова керамика, фрагменти градежна керамика и отпадни материјали од 20век. Во последните децении на 20 век џамијата беше користена како куќа и магацин. Во внатрешноста на џамијата (сонда 1) е откриен под од шестоаголни тули, многу добро зачуван, а под него е откриено ниво на користење од глинеата земја. Надворешно во сонда 2 се потврдени истите две нивоа на користење, односно пронајдена е калдрма веднаш под денешното ниво од цемент и асфалт. Под тоа ниво пронајдено е ниво на користење кое кореспондира со глинеата земја во внатрешноста. Ситуацијата во сонда 3, односно на северозападната страна на џамијата само ни ги потврдува овие стратиграфски варијабилности, а покрај тоа и ни открива придружен објект или дополнителна придружна конструкција од една претходна фаза на џамијата(можно е да се работи за трем на џамијата). Во сонда 3 се откриени две нивоа на малтер со остатоци од негативи од поголеми камени плочи како

entrance -0.09m., finishing point -0.62m. (level of malter). Dig 4 3m. x 1m. (outside by the southeast wall of the minaret and south west wall of the mosque). Starting point -0.16m., level of foundation start of minaret -1.02m., level of foundation start of mosque -1.09, level of finish of foundation of minaret -1.84m., level of finish of foundation of mosque -2.00m.

Stratigraphy facts determine for us two basic layers with two cultural horizons. The first layer corresponds with 19-20 century, while the second layer is from 16-19 century. Cultural horizons are confirmed with findings such as fragments of pottery, fragmented glass, osteology material and metal.

The level of the first stratigraphy segment varies between 0.00m. to -0.35m. of depth. It's about the period of renovation of the mosque (probably the end of 19th century or the beginning of the 20th century), there are remains of structural debris, fragments of pottery, fragments of structural ceramics and waste from 20th century. The last decades of the 20th century the mosque was used as a dwelling and a storage. In the interior of the mosque (dig 1) there is a floor uncovered from hexagonal tiles, very well preserved, and underneath it there is a level of usage from clay. Outside in dig 2 the same two levels of usage are confirmed, regarding with there is a paving stone found just underneath the today's level of cement and asphalt. Underneath that level of usage there is another level which corresponds with the level of clay found inside the mosque. The situation in dig 3, on the northwest side of the mosque, just confirms these stratigraphic variables and beside that it reveals us an associated object or associated structure from a previous phase of the mosque (it is possible that it is a portico of the mosque). In dig 3 there are two levels of malter with remains of negatives and larger plated stones as one big wall with south-east /south-west direction made of stone and malter and which is 80cm. thick. The central entrance of the mosque is definitively determined with the excavated levels in front of him as the marble door step base.

The second stratigraphy segment varies be-

СОНДА 1 (DIG 1)

СОНДА 2 (DIG2)

СОНДА 3 (DIG 3)

Ил. 4 - Сонди од 1 до 3 и фрагментирано стйакло од сонда 3

Fig. 4 - Digs from 1 to 3 and fragmented glass from dig 3

СОНДА 4 (DIG 4)

Ил. 5 - Сонда 4

Fig. 5 - Dig 4

и еден поголем сид со правец ј-и с-з изработен од камен и малтер и дебелина од 80см. Централниот влез на џамијата е дефинитивно констатиран со пронаоѓањето на нивоата пред него, како и мермерната камена подлога за прагот.

Нивото на вториот стратиграфски сегмент варира од -0,35м до -1.25м од каде понатаму излегува само стерилна глинеста земја и археолошки е констатирана здравица. Во вториот културен хоризонт кој кореспондира со глинеското ниво во сонда 1, камената плоча и нивото пронајдено во сонда 2, како и второто ниво на малтер пронајдено во сонда 3 се пронајдени материјали кои сведочат за времето на изградба на џамијата сè до 19 век. Пронајдени се фрагменти садова керамика од 16-17 в., метални клинци користени во изградба на џамијата, а најверојатно и помошните скелиња, и како позначен наод, се откриени и фрагменти стакло од прозорците на џамијата поточно над централниот влез на џамијата.

Во сонда 4, фокусот беше пронаоѓање на темелите на џамијата. Темелното цокле на џамијата беше пронајдено на 1.09м, а темелите завршуваат на 2.00м во глинеста темнокафеава земја. Темелното цокле на минарето беше на 1.09м, додека завршетокот на темелот на минарето е констатиран на 1.84м длабочина. При ископувањето во сонда 4 е констатирана јама со градежен шут и остатоци од културни материјали до 1.25 м, а потоа продолжува само глинеста стерилна земја.

Сондирањето изведено во рамките на Коџа Кади џамија- Битола, беше извршено со цел да се комплетира архитектонскиот и градежно-статичкиот елемент во рамките на конзерваторските истражувања, но со откриените стратиграфски хоризонти добивме клучни податоци за фазите на сакралниот објект, а ни се отворија и нови моменти за неговата конзервација и реставрација. Објектот, дефинитивно има две градежни фази кои кореспондираат со материјалните остатоци пронајдени при ископувањето. Фазите се определени од материјалните остатоци и новите архитектонски елементи пронајдени пред влезот на џамијата каде, најверојатно, се работи за трем. При ископувањето се пронајдени фрагменти гра-

tween -0.35cm to -1.25m. from where we have only sterile soil and it's archaeologically determined as a non-cultural layer. In the second cultural horizon which corresponds with the clay level in dig 1, the pavement stone and level found in dig 2, and also the second level of malter found in dig 3, there are materials found that witness about the time of building the mosque until the 19th century. We have ceramic fragments from 16-17th century, metal nails used in the building of the mosque and probably construction platforms and as a more significant finding fragments of glass from the windows of the mosque (exactly above the central entrance of the mosque).

In dig 4 the focus was finding the foundations of the mosque. The beginning of the foundation of the mosque was found at -1.09m. and the ending of the foundations were at -2.00 m. in clay dark brown soil. The start of the foundation of the minaret was at -1.09m. while the ending of the minaret foundations was at -1.84m. of depth. During the excavations in dig 4 we have determined a pit of structural debris and cultural remains till -1.25m. but after that it is only sterile clay soil.

The excavations performed within Koji Kadi Mosque were executed to complete the architecture and the building-static element within the conservation research but with the newfound stratigraphic horizons we gained key data for the phases of the holy structure as there are newly opened moments for its conservation and preservation. The object definitively has 2 construction phases which correspond with the material remains found during the excavations. The phases are determined the material remains and new architecture elements found in front of the mosque, where most probably was a portico. During the excavations are found constructive ceramics, fragmented pottery, animal bones, metal objects and glass. On the surface, during the cleaning of the terrain, there was an old marble spolia (probably torn out from an associated building)) and a marble flagstone probably from a grave with an Arabic inscription. The oldest found remains are from 15-16 century and no older cultural horizons are found. There is a certain intervention between the 19-20 century and in my opinion the hexagonal

дежна керамика, фрагменти садова керамика, животински коски, метални предмети и стакло. На самата површина при расчистувањето покрај една мермерна сполиа(најверојатно извадена од придружна градба) е откриена и мермерна плоча со натпис и, по сè изгледа, е надгробна. Најстари пронајдени остатоци се фрагментите садова керамика од 15-16 век и не се откриени постари културни хоризонти. Постои одредена интервенција меѓу 19 и 20 век и откриениот под од шестаголни тули е најверојатно имплементиран кон крајот на 19 век, за време на реновирањето на многу џамии во Битола. Трета фаза на објектот е современата фаза, односно цементниот под направен во втората половина на 20в.

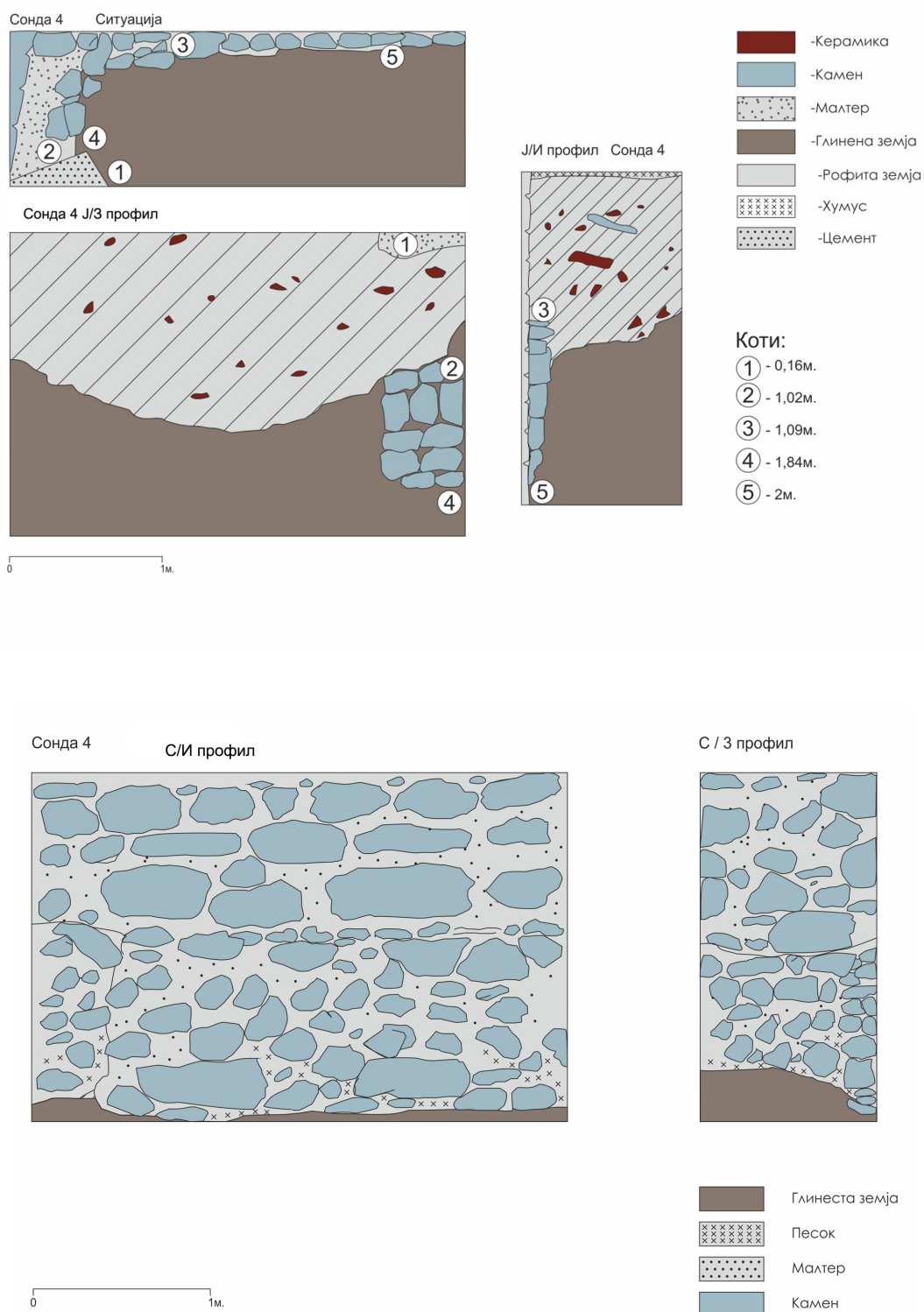
БИБЛИОГРАФИЈА / BIBLIOGRAPHY

Макриевска, Оливера. 2019. Програма за „Истражувачки работи и изготвување на конзерваторски проект за архитектурата и ѕидното сликарство на Коџа Ахмед Ефенди џамија во Битола“, Ну Завод и музеј-Битола.

floor was implemented during the late 19th century in time of the renovation of a lot of mosques in Bitola. The third phase is the contemporary phase which is the cement floor made in the second half of the 20th century used until today.

Mihajlovski, Robert. 20010. „Sixteenth century mosques in Bitola/Toli, Monastir“. *Пајримониум* год. 3, бр. 7-8: 351-366.

Fig. 6 - Drawings of dig 1 to 3

Ил. 7 - Цртежи од сонда 4

Fig. 7 - Drawings of dig 4